

Τεχνητή Νοημοσύνη, ερμηνεία και λόγος: Θεωρητικές προσεγγίσεις της φιλολογικής εκπαίδευσης στο πλαίσιο της ψηφιακής ανθρωπιστικής επιστήμης

Βασίλειος Κληροδέτης
Φιλολόγος Α.Π.Θ.
vasileios.klirodetis@gmail.com

► ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η ενσωμάτωση της Τεχνητής Νοημοσύνης (Τ.Ν.) στην εκπαίδευση συνιστά ένα σύνθετο και πολυεπίπεδο φαινόμενο, το οποίο υπερβαίνει τη διάσταση της τεχνολογικής καινοτομίας και εγγράφεται σε ένα ευρύτερο επιστημολογικό, παιδαγωγικό και πολιτισμικό πλαίσιο. Ιδιαίτερα στον χώρο της φιλολογικής εκπαίδευσης, όπου η γλώσσα και το κείμενο προσεγγίζονται ως ιστορικά, πολιτισμικά και ιδεολογικά προσδιορισμένες μορφές νοήματος, η χρήση αλγοριθμικών συστημάτων παραγωγής και επεξεργασίας λόγου εγείρει κρίσιμα θεωρητικά ερωτήματα. Σκοπός της παρούσας θεωρητικής μελέτης είναι η διερεύνηση της σχέσης μεταξύ Τεχνητής Νοημοσύνης, ερμηνείας και λόγου στο πλαίσιο της φιλολογικής παιδείας και των Ψηφιακών Ανθρωπιστικών Επιστημών. Υποστηρίζεται ότι η αλγοριθμική επεξεργασία της γλώσσας, παρά τη φαινομενική της επάρκεια, δεν μπορεί να ταυτιστεί με την ερμηνεία με την ανθρωπιστική έννοια του όρου, καθώς στερείται ιστορικής συνείδησης, προθετικότητας και βιωματικής εμπλοκής. Παράλληλα, αναδεικνύεται ο ρόλος της φιλολογικής εκπαίδευσης ως πεδίου κριτικής προσέγγισης του αλγοριθμικού λόγου, με στόχο την καλλιέργεια ερμηνευτικής, μεταγνωστικής και πολιτισμικής συνείδησης στο σύγχρονο ψηφιακό περιβάλλον.

Λέξεις-κλειδιά: Τεχνητή Νοημοσύνη, Φιλολογική Εκπαίδευση, Ερμηνεία, Λόγος, Ψηφιακές Ανθρωπιστικές Επιστήμες, Κριτικός Γραμματισμός.

► ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ραγδαία ανάπτυξη των τεχνολογιών Τεχνητής Νοημοσύνης (Τ.Ν.) τα τελευταία χρόνια έχει επηρεάσει καθοριστικά τον τρόπο με τον οποίο παράγεται, οργανώνεται και διαχέεται η γνώση, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο συγκροτείται ο σύγχρονος εκπαιδευτικός λόγος. Η Τ.Ν. παρουσιάζεται συχνά ως ουδέτερο και αποτελεσματικό εργαλείο βελτιστοποίησης της μαθησιακής διαδικασίας, με έμφαση στην αυτοματοποίηση, την εξατομίκευση και την ταχύτητα επεξεργασίας πληροφοριών. Ωστόσο, μια τέτοια εργαλειακή προσέγγιση τείνει να αποσιωπά τις βαθύτερες παιδαγωγικές και επιστημολογικές συνέπειες της τεχνολογικής διαμεσολάβησης της γνώσης. Όπως επισημαίνει ο Biesta (2013), η εκπαίδευση δεν μπορεί να περιοριστεί σε τεχνική διαδικασία, καθώς αφορά τη συγκρότηση υποκειμένων, τη σχέση με το νόημα και την ανάληψη παιδευτικής ευθύνης.

Στο πεδίο της φιλολογικής εκπαίδευσης, η οποία θεμελιώνεται στην ερμηνεία, την κριτική ανάγνωση και την παραγωγή λόγου, η είσοδος της Τ.Ν. εγείρει καίρια

ερωτήματα σχετικά με τη φύση της κατανόησης και τον ρόλο του υποκειμένου στη διαδικασία νοηματοδότησης. Όπως αναφέρει ο Gadamer (2000), η κατανόηση δεν αποτελεί τεχνική δεξιότητα, αλλά ιστορικά προσδιορισμένη πράξη διαλόγου με την παράδοση. Υπό αυτό το πρίσμα, η παρούσα μελέτη επιχειρεί να εξετάσει τη θέση της Τ.Ν. στη φιλολογική εκπαίδευση, εστιάζοντας στη διάκριση μεταξύ αλγοριθμικής γλωσσικής παραγωγής και ερμηνευτικού νοήματος.

► Η ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΩΣ ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΕΝΗ ΠΡΑΞΗ ΣΤΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ

Η φιλολογική ερμηνεία, όπως διαμορφώθηκε στη σύγχρονη φιλοσοφική ερμηνευτική, απορρίπτει την αντίληψη της κατανόησης ως ουδέτερης και αντικειμενικής αναπαραγωγής νοήματος. Σύμφωνα με τον Gadamer (2000), το νόημα αναδύεται μέσα από τη «συνάντηση οριζόντων» μεταξύ κειμένου και ερμηνευτή, σε μια διαδικασία που προϋποθέτει ιστορική συνείδηση, προκατανοήσεις και ενεργή συμμετοχή του υποκειμένου. Η ερμηνεία, επομένως, δεν είναι ποτέ οριστική ή απολύτως σταθερή, αλλά παραμένει ανοιχτή σε επανανοηματοδοτήσεις.

Στο πλαίσιο της φιλολογικής εκπαίδευσης, η ερμηνεία λειτουργεί ως κατεξοχήν παιδευτική πράξη, μέσω της οποίας ο/η μαθητής/τρια μαθαίνει μέσω της οποίας ο/η μαθητής/τρια μαθαίνει να τοποθετείται κριτικά απέναντι στον λόγο, να αναγνωρίζει τις ιστορικές και ιδεολογικές του συντεταγμένες και να συγκροτεί τεκμηριωμένη ερμηνευτική στάση. Η ερμηνεία δεν περιορίζεται στην κατανόηση του «τι λέει» το κείμενο, αλλά επεκτείνεται στο «πώς» και «γιατί» το λέει, καθώς και στις προϋποθέσεις υπό τις οποίες το νόημα καθίσταται προσλήψιμο. Υπό αυτή την έννοια, η φιλολογική διδασκαλία δε στοχεύει στην παραγωγή ομοιόμορφων αναγνωστικών αποτελεσμάτων, αλλά στην καλλιέργεια ερμηνευτικής αυτονομίας.

Η θεωρία της συναλλακτικής ανάγνωσης του Rosenblatt (1978) ενισχύει αυτή τη θέση, υπογραμμίζοντας ότι το νόημα συγκροτείται στη δυναμική σχέση μεταξύ κειμένου και αναγνώστη/τριας. Η ανάγνωση αποτελεί πράξη συμμετοχική, όπου οι εμπειρίες, οι προσδοκίες και οι αξίες του αναγνώστη διαπλέκονται με τη γλωσσική και αισθητική δομή του κειμένου. Παράλληλα, η έννοια των ερμηνευτικών κοινοτήτων του Fish (1980) αναδεικνύει τον κοινωνικό χαρακτήρα της κατανόησης, επισημαίνοντας ότι οι ερμηνευτικές πρακτικές δεν είναι ατομικές, αλλά διαμορφώνονται εντός πολιτισμικών και θεσμικών πλαισίων. Η φιλολογική εκπαίδευση, επομένως, συνιστά πεδίο κοινωνικοποίησης στον λόγο και όχι απλώς ατομικής γνωστικής άσκησης.

► ΤΕΧΝΗΤΗ ΝΟΗΜΟΣΥΝΗ ΚΑΙ ΑΛΓΟΡΙΘΜΙΚΗ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

Τα σύγχρονα συστήματα Τ.Ν. βασίζονται στην επεξεργασία μεγάλων σωμάτων κειμένων και στη στατιστική ανάλυση γλωσσικών μοτίβων, με στόχο την πρόβλεψη και παραγωγή πιθανών γλωσσικών ακολουθιών. Παρά τη φαινομενική τους επάρκεια στην παραγωγή συνεκτικού λόγου, τα συστήματα αυτά δε διαθέτουν ιστορική συνείδηση, βιωματική εμπλοκή ή προθετικότητα. Όπως επισημαίνουν οι Bender et al. (2021), τα γλωσσικά μοντέλα λειτουργούν ως «στοχαστικοί παπαγάλοι», αναπαράγοντας μορφές λόγου χωρίς κατανόηση του νοήματος που αυτές φέρουν.

Η διάκριση αυτή αποκτά ιδιαίτερη σημασία στο πλαίσιο της φιλολογικής εκπαίδευσης, όπου η κατανόηση δεν ταυτίζεται με τη γλωσσική επάρκεια. Η αλγοριθμική παραγωγή λόγου μπορεί να μιμείται μορφές επιχειρηματολογίας ή

αφηγηματικής συνοχής, χωρίς όμως να συμμετέχει στη διαδικασία ερμηνευτικής νοηματοδότησης. Η σύγχυση μεταξύ αποτελέσματος και διαδικασίας ενδέχεται να οδηγήσει στην ψευδαίσθηση ότι η κατανόηση μπορεί να αυτοματοποιηθεί, αποδυναμώνοντας τον παιδευτικό χαρακτήρα της φιλολογικής μάθησης.

Όπως υποστηρίζει ο Berry (2012), οι ψηφιακές τεχνολογίες δεν είναι ουδέτερα εργαλεία, αλλά ενσωματώνουν συγκεκριμένες επιστημολογικές παραδοχές και πολιτισμικές αξίες. Η Τ.Ν., ως προϊόν συγκεκριμένων πρακτικών επιλογής δεδομένων και αλγοριθμικού σχεδιασμού, αναπαράγει κανονικότητες και προτεραιότητες που δεν είναι αξιακά αδιάφορες. Η φιλολογική εκπαίδευση καλείται, επομένως, να καταστήσει την Τ.Ν. αντικείμενο κριτικής διερεύνησης και όχι απλώς μέσο διευκόλυνσης της μαθησιακής διαδικασίας.

► ΛΟΓΟΣ, ΕΞΟΥΣΙΑ ΚΑΙ ΑΛΓΟΡΙΘΜΙΚΗ ΚΑΝΟΝΙΚΟΤΗΤΑ

Η θεωρία του λόγου του Foucault παρέχει ένα κρίσιμο θεωρητικό πλαίσιο για την κατανόηση της Τ.Ν. ως μηχανισμού συγκρότησης κανονικότητας. Ο λόγος, σύμφωνα με τον Foucault (1972), δεν αποτελεί απλό μέσο έκφρασης, αλλά πεδίο άσκησης εξουσίας, εντός του οποίου διαμορφώνονται καθεστώτα αλήθειας. Οι αλγόριθμοι Τ.Ν., εκπαιδευμένοι σε ιστορικά και πολιτισμικά προσδιορισμένα δεδομένα, ενσωματώνουν αυτές τις κανονικότητες και τις αναπαράγουν με τρόπο συχνά αδιαφανή.

Στο πλαίσιο αυτό, η αλγοριθμική παραγωγή λόγου μπορεί να λειτουργήσει ως μηχανισμός ενίσχυσης κυρίαρχων αφηγήσεων, αποκλείοντας εναλλακτικές φωνές ή περιθωριοποιημένες εμπειρίες. Η φιλολογική εκπαίδευση, ως χώρος κριτικής του λόγου, έχει την ευθύνη να αποκαλύπτει τους μηχανισμούς μέσω των οποίων συγκροτείται το «αυτονόητο» και να καλλιεργεί την ικανότητα αποδόμησης των λόγων εξουσίας. Όπως υπογραμμίζει ο Foucault (1980), η κριτική του λόγου αποτελεί πράξη ελευθερίας, καθώς ανοίγει τον χώρο για εναλλακτικές μορφές σκέψης και υποκειμενικότητας.

► ΨΗΦΙΑΚΕΣ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Οι Ψηφιακές Ανθρωπιστικές Επιστήμες συνιστούν ένα πεδίο συνάντησης μεταξύ ανθρωπιστικών σπουδών και ψηφιακών τεχνολογιών, επιχειρώντας να επαναπροσδιορίσουν τις μεθόδους ανάλυσης και ερμηνείας των πολιτισμικών τεκμηρίων. Όπως επισημαίνουν οι Burdick et al. (2012), οι ψηφιακές πρακτικές μπορούν να εμπλουτίσουν την ανθρωπιστική έρευνα μόνο όταν συνοδεύονται από θεωρητικό στοχασμό και κριτική επίγνωση των ορίων τους.

Στη φιλολογική εκπαίδευση, οι ψηφιακές μέθοδοι μπορούν να αξιοποιηθούν ως αφορμή για τη διερεύνηση νέων μορφών ανάγνωσης και ανάλυσης, χωρίς να υποκαθιστούν την ερμηνευτική διαδικασία. Η πολυτροπική προσέγγιση του λόγου, όπως αναλύεται από τον Kress (2010), αναδεικνύει την ανάγκη κατανόησης των διαφορετικών σημειωτικών τρόπων που συγκροτούν το νόημα στο ψηφιακό περιβάλλον. Η φιλολογική εκπαίδευση καλείται να ενσωματώσει αυτές τις προσεγγίσεις, διατηρώντας τον κριτικό και ανθρωπιστικό της προσανατολισμό.

► ΑΥΘΕΝΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ ΚΑΙ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΟΥ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΟΥ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΤΗΣ ΝΟΗΜΟΣΥΝΗΣ

Η παραγωγή λόγου στη φιλολογική εκπαίδευση αποτελεί κεντρικό πεδίο συγκρότησης της υποκειμενικότητας. Η συγγραφική πράξη δεν συνιστά απλώς τεχνική δεξιότητα, αλλά διαδικασία μέσω της οποίας το υποκείμενο αρθρώνει θέση, διαπραγματεύεται νόημα και αναλαμβάνει ευθύνη για τον λόγο του. Η δυνατότητα της Τ.Ν. να παράγει άμεσα συνεκτικά κείμενα μεταβάλλει ριζικά τους όρους αυτής της διαδικασίας.

Όπως επισημαίνει ο Biesta (2013), η εκπαίδευση εμπεριέχει αναπόφευκτα το στοιχείο του ρίσκου, καθώς αφορά τη συνάντηση με την ετερότητα και την ανάδυση του υποκειμένου. Η άκριτη χρήση της Τ.Ν. ενδέχεται να περιορίσει αυτό το ρίσκο, υποκαθιστώντας την προσωπική εμπλοκή με αλγοριθμικές λύσεις. Αντιθέτως, η κριτική ένταξη της Τ.Ν. στη φιλολογική διδασκαλία μπορεί να λειτουργήσει ως αφορμή για την ενίσχυση της επίγνωσης των όρων παραγωγής του λόγου και της σημασίας της αυθεντικής ερμηνευτικής συμμετοχής.

► ΜΕΤΑΓΝΩΣΤΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΟΝ ΑΛΓΟΡΙΘΜΙΚΟ ΛΟΓΟ

Η παρουσία της Τ.Ν. στη φιλολογική εκπαίδευση καθιστά επιτακτική την καλλιέργεια της μεταγνωστικής επίγνωσης. Οι μαθητές/τριες καλούνται όχι μόνο να κατανοήσουν κείμενα, αλλά και να αναστοχαστούν πάνω στις διαδικασίες μέσω των οποίων παράγεται και αξιολογείται ο λόγος. Η ανάλυση αλγοριθμικά παραγόμενων κειμένων μπορεί να λειτουργήσει ως εργαλείο ανάπτυξης κριτικού γραμματισμού, επιτρέποντας τη διάκριση μεταξύ πληροφορίας και νοήματος (Kress, 2010).

Η κριτική αυτή στάση συνδέεται άμεσα με την αντίληψη της κριτικής ως πρακτικής ελευθερίας (Foucault, 1980). Η φιλολογική εκπαίδευση, αξιοποιώντας την Τ.Ν. ως αντικείμενο ανάλυσης, μπορεί να συμβάλει στη διαμόρφωση υποκειμένων ικανών να κινούνται με επίγνωση και υπευθυνότητα στον ψηφιακό λόγο.

► ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η Τ.Ν. θέτει τη φιλολογική εκπαίδευση ενώπιον ενός σύνθετου θεωρητικού διακυβεύματος που αφορά τη σχέση μεταξύ γλώσσας, νοήματος και εξουσίας στην ψηφιακή εποχή. Η φιλολογία δεν καλείται να αντισταθεί στην τεχνολογία, αλλά να την εντάξει σε ένα πλαίσιο κριτικής ερμηνείας και παιδαγωγικής ευθύνης. Μέσα από αυτή τη διαδικασία, η Τ.Ν. μπορεί να μετατραπεί από εργαλείο αυτοματοποίησης σε πεδίο στοχασμού, συμβάλλοντας ουσιαστικά στη διαμόρφωση ενός ψηφιακά εγγράμμου και πολιτισμικά συνειδητού υποκειμένου.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Bender, E. M., Gebru, T., McMillan-Major, A., & Shmitchell, S. (2021). On the dangers of stochastic parrots: Can language models be too big? *Proceedings of the ACM Conference on Fairness, Accountability, and Transparency*, 610–623.
- Berry, D. M. (2012). *Understanding digital humanities*. London: Palgrave Macmillan.
- Biesta, G. (2013). *The beautiful risk of education*. Boulder, CO: Paradigm.

- Burdick, A., Drucker, J., Lunenfeld, P., Presner, T., & Schnapp, J. (2012). *Digital Humanities*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Fish, S. (1980). *Is there a text in this class? The authority of interpretive communities*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Foucault, M. (1972). *The archaeology of knowledge* (Trans. A. M. Sheridan Smith). New York: Pantheon.
- Foucault, M. (1980). *Power/knowledge: Selected interviews and other writings*. New York: Pantheon.
- Gadamer, H. G. (2000). *Αλήθεια και μέθοδος* (Μτφ. Γ. Τζαβάρας). Αθήνα: Νήσος.
- Kress, G. (2010). *Multimodality: A social semiotic approach to contemporary communication*. London: Routledge.
- Rosenblatt, L. M. (1978). *The reader, the text, the poem: The transactional theory of the literary work*. Carbondale: Southern Illinois University Press.